

több mint száz feladatban is, melyek az olvasottak gyakorlatba ültetését, az ismeretek elmélyítését szolgálják. Hasonló cél vezérelte a szerzőt az igen hasznos tárgymutató megszerkesztésében, valamint a kezdő fordítókat segítő függelék közreadásával is, mely többek között a Romániában működő hivatalos fordítók által jelenleg használandó standard szövegeket közli angol, magyar és román nyelven. A kötetet haszonnal forgathatja a kezdő és gyakorló fordító, a fordításképzésben részt vevő oktató egyaránt, mindazok, akiket érdekelnek a fordítókat érintő gyakori és egyre növekvő kihívások.

I R O D A L O M

- Chesterman, Andrew 2009. *The name and Nature of Translator Studies*. Hermes – Journal of Language and Communication Studies 42: 13–22.
- Gouadec, Daniel 2007. *Translation as a Profession*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Holmes, James S. 1972/2000. *The Name and Nature of Translation Studies*. = Venuti, Lawrence (szerk.), *The Translation Studies Reader*. Routledge, London/New York. 172–185.
- Pym, Anthony 2006. *Humanizing Translation History*. Hermes – Journal of Language and Communication Studies 42: 23–48.

AJTONY ZSUZSANNA

Sapientia EMTE, Csíkszeredai Kar
Humántudományok Tanszék
Csíkszereda/Miercurea Ciuc, P-ța Libertății 1.
ajtonyzsuzsa@uni.sapientia.ro

TÜSKÉS GÁBOR (szerk.), **Critica. Források az irodalom- és kultúratudományi szakkritika történetéhez 1986–2020**. Reciti. Budapest, 2020. 470 l.

Érdekes kiadványt vehetett kezébe az olvasó 2013-ban Tüskés Gábor szerkesztésében *Hagyomány és kritika: könyvek, könyvbírálatok a kora újkori európai irodalom és művelődés történetéhez* címmel (Bp., MTA BTK, 2013, 279 l.), amelyben általa írott recenziókat és egyes doktori értekezésekre vonatkozó opponenciáit adta közre a neves kutató. Ez a műfaji elgondolás, vagyis „az irodalomtudományi szakirodalom darabjairól írt, folyóiratokban megjelent bírálatok önálló kötetbe rendezése” – maga Tüskés Gábor jegyzi meg a bevezetőben – valóban „nem szokványos jelenség.” (7 l.)

2020-ban a fenti kötetnek inspiráló hatású továbbgondolása jelent meg *Critica* címmel a *reciti* kiadásában. Olyan könyvekről írt bírálatok és ismertetések válogatott kiadásáról van szó, amelyeket Tüskés Gábor „egyedül vagy másokkal [...] közösen írt, szerkesztett, társszerkesztett, sajtó alá rendezett, előszóval vagy kísérőtanulmánnyal ellátott.” (11) Az alcím (részben) pontosít: *Források az irodalom- és kultúratudományi szakkritika történetéhez (1986–2020)*. Az *Előszóból* és az azt megelőző tartalomjegyzékből derül ki, hogy többnyire 17–18. századi irodalom- és kultúratudományi jelenségekkel foglalkozó kötetek bírálatait olvashatja majd az olvasó, „de a kiválasztott munkák és kritikák egy része [...] túlmutat ezen az időszakon” (11): a 20. századra is találunk kitekintést a kötet végén, s alább látni fogjuk, a recenzált kiadványokban tárgyalt témák és

aktorok folytán a 17–18. századi kerettől korábbra és a 19. századra is. A kritika görcsöve alá helyezett vagy csak ismertetett könyveknek tehát mindegyike valamilyen módon Tüskés Gábor nevéhez fűzhető, illetve emellett a leggyakrabban a Knapp Évához. A recenzensek többnyire neves magyar(országi) illetve külföldi kutatók. A sajtó alá rendezés Tüskés Anna munkája. Lépéseiről eligazítást nyújt a 13., illetve – angolul – a 16. oldalon.

Egyfajta küzdőpályának tűnik a könyv: metaszövegek egymásnak feszülése érzékelhető itt (mert egymás mellé helyeződtek), ez pedig a kritikai gondolkodásnak dinamikus, gyümölcsöző impulzusait válthatja ki. E recenziók ugyan egyszer már megjelentek valahol, most azonban egymás mellé rendelve hatnak; ahogyan egy-egy kijelentés, állítás megkérdőjeleződik vagy újra megkérdőjeleződik, most az olvasóban az azonos küzdőtérben az újra- és átgondolás kreatív és termékeny értelmezésmezejét teremthetik meg. Vitára hívó erejük itt megsokszorozódik és ki- meg szerteutálnak. Nemesak a *További bírálat(ok)/Further review(s)* „menüpont” alatt felsorolt bírálatokra, hanem az olvasóban újra vagy újonnan felmerülő kérdésekre is. A „menüpont” szó fentebb a könyv összegző és gyűjteményes jellegére utal: szerteutaló képessége révén az internetes linkkapcsolatok által nyújtott lehetőségekre (is) emlékeztet. Nem véletlenül: a kutatási fejlődések lehetőségeit, a hiányosságokat, a még elvégzendő munkákat mindig érzékeny szemmel figyelő szerző fontosnak tartja „egy minél teljesebb kritikátörténeti adatbázis létrehozását” is. (12)

Jelen könyv recenzense sajátos helyzetben van: a könyvbe foglalt recenziók sokszor vitára hívnak, az ő feladata azonban a könyv recenzálása, bemutatása és nem a benne foglalt írásoké. A kérdések maguktól adódnak: Milyen céllal született a kötet? Miért az újraközlés? Milyen szempontok alapján történt a válogatás? Egy-egy kiadvány esetében miért a külföldi recenzenseké a vezető szó? E kérdések csaknem mindegyikére választ kapunk a Tüskés Gábor által magyarul és angolul jegyzett *Előszóban*. Németh S. Katalin a korábbi, *Hagyomány és kritika* című kötetet vizsgálat alá vevő írásában (amelyet a jelen könyvben újraolvashatunk) (366–369), humorosan jegyzi meg, hogy a jeles szerkesztő tūpontos felkészültségével még a kérdések feltevése előtt megelőlegez minden választ:² „új kötetét is olyan bevezetővel bocsátotta útjára, ami önmagában is kiváltja a recenziót, illetve a recenzenst sem menti meg az ismétlés csapdájától.” (366) Ez elmondható a jelen kiadványról is.

A könyv céljairól, szükségességéről, a szerkesztéssel és válogatással kapcsolatos döntésekről részletesen tájékoztat a bevezető: az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont (ma ELKH) Irodalomtudományi Intézetének XVIII. Századi Osztályán három és fél évtized alatt végzett kutatások dokumentumai is az itt újra megjelenő írások. (Nem véletlenül ezen intézmény tartalomszolgáltató internetes felülete a kiadó.) Tüskés Gábor kutatásainak fogadtatástörténete is figyelemmel követhető a személyes pálya értelmezését is megjelenítő intencionalitással, de messzebb tekintő célzattal: az Osztállyal kapcsolatban lévő magyarországi és nemzetközi műhelyekkel együtt végzett kutatómunkáról van szó és annak fogadtatásáról. Százhetven kritika közül negyvennyolc – magyar, német, angol, francia, orosz és latin nyelvű –

² Bartók István hasonlóról vallott Tüskés Gábor *Hagyomány és kritika...* című könyvéről való recenziójában, és szintén humorosan fogalmaz a jelen kötetbe be nem került, de a *További bírálatok* cím alatt jelzett írásában: „Előszavában [...] olyan világosan és meggyőzően fejt ki [ti. a gyűjtemény „szempontjait, célját és értelmét”], hogy a recenzensnek esélye sem marad az okokat és következményeket nála pontosabban meghatározni.” (Bartók István, reciti.hu 2014.09.03, <https://www.reciti.hu/2014/1968>.)

kiadványról szól itt százhusz magyar, német, francia, angol, orosz, cseh, spanyol és olasz nyelvű szöveg. De a kötet ennél a nyelvi sokféleségnél több szempontból hasznos; eddig talán fel nem merült – az újraolvasás lehetősége és az ütköztetések révén is most szembetűnő – aspektusok kerülhetnek a figyelem középpontjába: átfogóbb képet kapunk arról is, hogy a nemzetközi irodalomkutatás hogyan, milyen szinten, milyen érdeklődéssel, elvárásokkal és milyen várható eredményekkel gazdagíthatja a 17–18. századi magyar irodalomkutatás területét, valamint arról, milyen, illetve mennyire termékeny vonzata lehet e kapcsolatlehetőségeknek. A beválogatott írások meggyőző indokok alapján kaptak helyet a kötetben: nagyrészt a hangsúlyosan kritikai szellemben készült, a továbbgondolás felé is nyitó szövegek jutottak elsőbbséghez. A csak ismertetőként funkcionáló szövegek dokumentum értékük okán vannak jelen; nagyobb számban kerültek be kötetbe a nehezebben hozzáférhető (mert például régebbi) írások, és ugyanilyen megfontolásból kaptak elsőbbséget az idegennyelvű kritikák, közülük is elsősorban a külföldön megjelentek; az idegen nyelven írottak a magyarul is megjelenő változattal szemben is előnyt élveztek, nyilván a közelbehözás érdekében – tudjuk meg az előszövből.

A recenziók nyolc nagy csoportba szerkesztve olvashatók itt. *Vallási kifejezésformák; Szó és kép; Egyházi irodalom; Mikes – Rákóczi; Tárgy- és kapcsolattörténet, neolatin irodalom; Tudomány- és művelődéstörténet; XX. századi irodalom- és tudománytörténet* valamint *Vegyes tematikájú tanulmánykötetek*. A fejezetcímek angol fordításban is segítenek a tájékozódásban az esetleges idegennyelvű olvasónak.

Az alfejezetek címéül egy-egy kiadvány főcíme, kivonatolt címe vagy éppen az alcím szolgál (amennyiben ez utóbbi a könyv tematikáját jobban jelzi) szintén angol nyelvű címváltozattal is ellátva (a latin nyelvűeket leszámítva). Például: *Tanulmányok a népi vallásosság köréből* alcím a „*Mert ezt Isten hagyta...*” főcím helyett. Ugyanígy a főcím rövidített változata mellett való döntés jól illeszkedik a kötet és a Tüskés Gábor életművére oly igen jellemző nemzetközi irányultságba. Alább hozunk erre példát.

A *Vallási kifejezésformák* című fejezetbe – és a következőkben többnyire a (tágabb) szakmai közönség számára (is) jól ismert kötetek címeit sorolom – olyan kiadványok recenzióit olvashatjuk, mint: „*Mert ezt Isten hagyta...*”. *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. A fejezetcímbe a könyvnek csak alcíme kerül – már volt szó róla –, hiszen ez összegez úgy, hogy a kategória megnevezője lehessen; *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon* (és ismerjük a teljes címet: *a mirákulumirodalom tükrében*); *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században* és a német nyelven írott *Volksfrömmigkeiten in Ungarn*. A következő nagyfejezet *Szó és kép* címmel az emblematika és a különböző vallásos képi ábrázolásokkal kapcsolatos tudományos művek recenzióit tartalmazza. A szóban forgó kötetek: *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások* (a fejezetcím elrejtí, hogy *magyarországi búcsújáróhelyeken* gyűjtött anyagról van szó, de mint már említettük: ez a megoldás a kötet nemzetközi irányultságát hangsúlyozza); *Jordányszky Elek: Mária kegyelem képeinek rövid leírása*; *Esterházy Pál: A [...] boldogságos szűz képeinek [...] eredeti ...* (és érthető módon rövidített címmel van dolgunk); *Emblematics in Hungary* és *Populáris grafika a 17–18. században*.

Ilyen jellegű a kötet szerkezete. További negyven kiadványról van még szó, nem soroljuk őket. A 20. századra a Tarnai Andorra és a Tüskés Tiborra emlékező kötetek tekintenek ki („*Jól őrizd helyedet*”: *Emlékezések Tarnai Andorra* és *In memoriam Tüskés Tibor: Emlékezések, esszék, dokumentumok*), valamint a német nyelvű és a modern regényt érintő *Zur Metamorphose des Schelms im modernen Roman: Jenő J. Tersánszky: Marci*

Kakuk című kötet. Az Előszó már jelezte: a beválogatott ismertetések többnyire a 17–18. század műveit érintik, de sorolhatnánk még, hogyan érvényesülnek benne korábbi és későbbi századok alkotásai, legyen szó például *A műelemzés lehetőségeiben* tárgyalt Fontane-regényről (*Effi Briest*) vagy a Faust-elemzésről, a Mikes-tanulmányok 20. századra is kitekintő darabjairól vagy Zsámboki János *Emblematájáról* a 16. századból (ha a századokat vesszük – s talán itt tehetjük – idő megjelölőnek.) A szövegek csoportosítása a tapasztalt szerkesztő döntéseinek eredménye.

Recenziót és/vagy könyvismertetőt sokféleképpen lehet írni: történjen az egy kulcsfogalom vagy a szövegíró saját kutatási területét érintő vonal mentén; kifejezetten a kritikai észrevételek által szerveződve; a különböző tanulmányok / fejezetek tartalmának rövid ismertetése révén erőteljesen vagy kevésbé egyéni megoldással: (nem utolsó sorban megannyi stílus, kritikai attitűd, szerző és téma kritikai tárháza e könyv. Amikor azonban recenzió-gyűjteményről szól a recenzió – bármennyire is (például) a Mikes–Rákóczi fejezet érdeklí a leginkább a recenzió –, nem (vagy csak futólag érintve) lehet a szerzők kritikai észrevételeinek újraismeretése és a velük való vita kezdeményezése. Bár nem hallgathatjuk el itt sem Odile Richard-Pauchet Mikes-szöveg képével kapcsolatban: íme, Mikest „divine commère”-ként is lehet látni –, és milyen találóan világít rá az idegen nyelvű *könyvítész!* Leveleit pedig mint „...keverékét inspirációnak, mondanivalónak, anekdotáknak és hangnemeknek – vidám-melankolikus pot-pourri-nak, amely kétségkívül túlságosan egzotikus ahhoz, hogy a nyugati szellem mást lásson benne, mint irodalmi, azaz intertextuális jelzeteket.”³ Továbbá, hogy Ovidius *Keserveiről* se feledkezzünk meg, ha soraiban néhol az elégiák hangját halljuk (148).⁴ A *Levelek* francia bírálóit érthető módon ihletik a Mikes-szövegek költői megnyilatkozásokra: „Montagne-től La Fontaine-ig, Pascal-ig vagy La Bruyère-ig, Fénelon-ig vagy Feury-ig, Mikes tolla, úgy tűnik, minden virágból mézet készít”⁵ és a francia recenzensek forrás-sorolása ezzel még nem zárul le...

A legérdekesebb talán a külföldi recepció, amelyet e könyv közel hoz a számunkra. Jelen recenzió szerzője csak sajnálni tudja, hogy a kötet ismertetését a német, spanyol, olasz, cseh és orosz szövegek elolvasása nélkül kell megírnia.

E helyen továbbá elmondható: egy ilyen könyv vitára inspirálni nagyobb erővel képes, mint a recenzióknak egymástól elkülönült olvasása, a különböző kötetek megjelenésekor. Tudjuk: a valóban kritikai éllel megírt recenzió sokban hasonlít egy olyan opponensi véleményhez, amelyben a „vádak”, kritikák, kérdések megfogalmazást nyernek, a szerzőnek azonban nincs módjában válaszolni is rájuk, helyben megvédenie magát, pontosabban tudományos opusát. Ugyanakkor a recenzió olvasójában is mintegy benne rekednek a saját viszonyulás kikívánczó szavai. Feszültséget hordoz így ez a könyv – kinek-kinek a maga kutatási körében érezhető a leginkább –, de termékeny, inspiráló feszültséget. Az idegen nyelvű recenziók pedig jelentőségükkel magukért szólnak mind a magyar, mind a külföldi olvasó számára.

³ „[...] bigarrure de l’inspiration, bigarrure du propos, des anecdotes, du ton – un joyeux et mélancolique pot-pourri, trop exotique sans doute pour qu’un esprit occidental y puisse trouver des repères autres que littéraires, c’est-à-dire intertextuels.” (Bernard-Bray–Odile Richard-Pauchet recenziója a *Törökországi levelek* francia fordításáról, 149. Ford. tőlem: B. M.)

⁴ A 42. levélbe foglalt Rodostó leírására céloz konkrétan a recenzens, de frissítésként is szólhat számunkra az utalás a sorsazonosság kapcsán is.

⁵ „De Montaigne à La Fontaine, à Pascal ou La Bruyère, à Fénelon, ou Fleury, la plume de Mikes semble faire son miel de toute fleur...” (Jean Garapon: 152. Ford. tőlem: B. M.)

A *Törökországi levelek* orosz fordításáról két orosz nyelvű ismertető is helyet kapott a kötetben (Elena Sakirova és Larisa Nikolaevna Polubojarinova tollából.) Üdvözlendő gesztus ezek újraközlése. Az utóbbi szerző által jegyzett szövegnek ma már elérhető a teljes magyar fordítása.⁶ Cirill betűs írásokról lévén szó, a nyelvet nem ismerők számára nem hozzáférhető – lévén ez esetben az írás képe is idegen. Kívánatos lett volna legalább a recenzens nevét latin betűkkel is kiírni a könnyebb tájékozódás végett. Ettől eltekintve – érthető módon –, a szövegértés megoldása kinek-kinek a saját dolga. (Bár talán mégis: az orosz, a cseh és esetleg a spanyol szövegek angol nyelvű fordítása lehet, hogy hozzáadott volna a könyv élvezhetőségéhez, használhatóságához.) Az újraközlés mindenképpen már önmagában nagy segítség, akárcsak a magyar fordításra való utalás a Polubojarinova–szöveg esetében.

A tiszta kritika szellemének való alárendeltség nagyfokú alázatot igényel. Ezzel a kutatói alázattal kerültek be az élesebb kritikai tollal írt recenziók is a válogatásba, akár a méltányosabb stílusban írt szövegekkel szemben is előnyt élvezve, hiszen „szempont volt az is, hogy a kritikák érintsék a könyvek minél több aspektusát, a látásmódoknak és módszereknek minél szélesebb skáláját mutassák be.” (12)

A magyar és európai irodalom- és kultúratörténet jelenségeit – és elég a szerkesztő-kutató munkásságát csak kicsit ismerni, hogy előre (is) tudjuk –: valóban súllyal felfedő és/vagy továbbgondoló, a nemzetközi asszociációk és kontextus fontosságát bizonyító kiadványokhoz egyfajta kritikai mérleggel, vagy fogalmazzunk inkább úgy, ahogy az alcím is jelzi: e mérleghez szolgáló szemelvényes forrásokkal ismerkedhet az olvasó e könyvben. Olyan kötetel, amely felhívja a figyelmet: a különböző időben megjelenő szövegekre érdemes összetettebben, összegzőn, rendszerezetten és a kritikai ítéletekből szisztematikusan tanulva figyelni, illetve azok minőségét is számon tartani. Ez is a kötet egyik felvállalt célja: ösztönözni „a magyarországi irodalmi és kultúratudományi szakkritika történeti-kritikai vizsgálatát” és hozzájárulni „a kritikai tevékenység minőségének emeléséhez.” (12)

BÁNYÁSZ MELINDA

banyaszmelinda@yahoo.com

BÓNÉ ÉVA, Geleji Katona István prédikációi: szövegalkotás, teológia és retorikai kérdések a Válság titkában. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság. Kolozsvár, 2020.

A kötet Bóné Éva 2017-ben megvédett doktori disszertációjának továbbfejlesztett változata. A 220 oldalas munka a 16–17. század teológiájának és homiletikájának világába kalauzolja az olvasót. A főszöveg hét nagyobb fejezetből áll, amely elé a szerző előszava kerül, a könyvészet és a függelékek követik a fő szövegkorpuszt.

A bevezetésben a szerző kijelenti, hogy kötetének „elsődleges célkitűzése a Geleji Katona István prédikációihoz kapcsolódó filológiai, teológiai kérdések tisztázása” (Bóné

⁶ Polubojarinova, Larisa 2020. *Mikes Kelemen Törökországi leveleinek orosz kiadásáról.* (ford. Kalavszky Zsófia). Irodalomtörténeti Közlemények 2020 (4): 534–544.